

La política agrària de la Mancomunitat

ANDREU MAYAYO
Universitat de Barcelona

Resum

Malgrat que Catalunya havia esdevingut al llarg del Vuit-cents la «fàbrica d'Espanya», la població activa agrària continuava sent majoritària a principi del segle xx i la qüestió agrària va polaritzar encara la vida social i política fins als anys trenta. Cal recordar que el mapa comarcal iniciat per la Mancomunitat i establert per la Generalitat tenia com a base els mercats agraris setmanals. La crisi agrària a cavall dels segles XIX i XX va posar la qüestió agrària a l'agenda política i va desfermar un conflicte social punyent. La Mancomunitat, esperonada pel catalanisme conservador, va optar per la modernització de l'agricultura i la ramaderia, i també pel cooperativisme interclassista i no igualitari (la capacitat de decisió anava vinculada a la capacitat econòmica de cada soci), per a superar el conflicte en un context de reformisme social. En aquest sentit, les prioritats de la Mancomunitat foren la consolidació i l'ampliació de les tasques de l'Escola Superior d'Agricultura, creada per la Diputació de Barcelona l'any 1912, i la creació dels Serveis Tècnics Agraris, que escamparen pels pobles les novetats per a millorar la productivitat i l'elaboració dels productes. Convé subratllar la tasca de diverses persones que també hi tingueren un paper polític important, com ara Carles Pi i Sunyer, Pere Màrtir Rossell i Vilar, Josep M. Rendé i Ventosa, Josep M. Valls o Manuel Raventós.

Abstract

Even though Catalonia had become the “factory of Spain” over the course of the 19th century, active farmers were still in the majority in the early 20th century, and the agricultural question still polarised social and political life until the 1930s. It is worth bearing in mind that the county maps initiated by the Mancomunitat and established by the Generalitat were based on weekly farmers' markets. The agrarian crisis which spanned the late 19th and early 20th century placed the issue of agriculture on the political agenda and unleashed a bitter social conflict. The Mancomunitat, spurred by conservative Catalanism, opted for the modernisation of agriculture and livestock, along with inter-class, non-egalitarian cooperatives (the decision-making ability was linked to the economic capacity of each member) to overcome the conflict within the context of social reformism. In this

sense, the Mancomunitat's priorities were to consolidate and expand the role of the Escola Superior d'Agricultura created by the Diputació de Barcelona in 1912, and to create the Serveis Tècnics Agraris, which would spread the new developments aimed at improving productivity and product manufacturing around the communities. Finally, we should spotlight the efforts of different individuals who also played a major political role, such as Carles Pi i Sunyer, Pere Màrtir Rossell i Vilar, Josep M. Rendé i Ventosa, Josep M. Valls and Manuel Raventós.

No hem fet la Mancomunitat per a tenir una Diputació més gran, ni per donar a l'ànima catalana un petit cos d'administració subordinada, secundària: una província. Tots, anant més o menys enllà, qui deturant-se aviat, qui veient lluny encara el terme del seu ideal, tots volem per a Catalunya un cos d'Estat, tots sentim que la dignitat de la voluntat popular catalana exigeix imperiosament, més o menys accentuades o atenuades, formes d'Estat (Enric PRAT DE LA RIBA, «Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya», Sitges, maig 1917, p. 6-7).

En aquest any d'aniversaris històrics i rodons, em permetran que afegeixi el vint-i-cinquè de la presentació de la meua tesi doctoral *La destrucció del món rural català 1880-1980: de pagesos a ciutadans*, si més no per a palesar el meu atreviment en la redacció d'aquesta ponència. Mentre la tesi de Josep Andreu Maresma ens allisonava respecte a les transformacions del sector agrari en el primer terç del segle xx, el meu interès era —tot seguint Albert Balcells— el conflicte social, que arrencava amb força amb la crisi agrària finisecular i va anar pujant de to fins a l'esclat de la guerra i la revolució de 1936. Després de conceptualitzar la via revolucionària i la via reformista en el naixement del moviment cooperatiu agrari, definia la Mancomunitat com la proposta del catalanisme pairalista conservador, que apostava per la modernització agrària com a factor superador de la lluita de classes.

La meua mirada sobre la Mancomunitat era esbiaixada, com gairebé totes, i entelada, per descomptat, per l'apriorisme ideològic bandejant els fonaments d'unes polítiques públiques tant en l'àmbit educatiu com en el dels serveis. Aquest és el forat que va omplir amb escriu Josep Casanovas i Prat en la seva tesi doctoral *L'Acció Tècnica Agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, presentada l'any 1996 a la Universitat de Barcelona. Em plau recordar que aquesta fou la primera tesi doctoral que vaig dirigir, la qual cosa m'esperona a continuar escrivint aquesta ponència, bo i subratllant d'antuvi els mèrits de la recerca de l'amic Pep Casanovas.

En aquests darrers vint anys, no cal dir-ho, la recerca i la publicació al voltant del nostre tema han continuat creixent en quantitat i qualitat. Destacaria tres tesis doctorals excel·lents: la de Jordi Planas Maresma centrada en l'associacionisme dels propietaris agraris, la del malaguanyat Toni Saumell sobre el cooperativisme pe-

nedesenc i la de Jordi Pomés referida a la Unió de Rabassaires. Així mateix, caldria afegir la pila de monografies sobre sindicats i cooperatives agrícoles tot seguint els patrons d'Antoni Gavaldà i Josep Santesmasses en els seus treballs pioners sobre Valls i Nulles. Jo mateix, amb Joan Fuguet, vaig confeccionar els llibres de la Societat de Barberà de la Conca (la primera a enlairar un celler cooperatiu a Catalunya, l'any 1901) i, més recentment, de la centenària Cooperativa Vinícola de Sarral. Molt meritòria i, sobretot, útil és la col·lecció de biografies de cooperativistes catalans dirigida per Antoni Gavaldà i publicada amb el suport de la Fundació Roca i Galès i l'editorial Cossetània.

Així mateix, som a l'espera dels resultats de la tesi doctoral endegada per Pere Aragonès, sota la direcció de Carles Sudrià, amb el títol *La Mancomunitat i el desenvolupament econòmic de Catalunya (1914-1925)*. Esperem que la seva intensa activitat política i institucional, en uns moments de gran efervescència nacional, pugui permetre al diputat Pere Aragonès posar-hi el punt i final al més aviat possible.

EL PES DEL SECTOR AGRARI CATALÀ

Malgrat que Catalunya havia esdevingut al llarg del Vuit-cents «la fàbrica d'Espanya», a l'inici del Nou-cents la població activa agrària ultrapassava el 50 % i era aclaparadora a la majoria de comarques catalanes. La modernització de l'agricultura i de la ramaderia esperonada per la Mancomunitat va reduir en el primer terç del segle xx en una quarta part el nombre d'efectius (uns cent mil) i, en una Catalunya que havia passat dels dos als tres milions d'habitants, a la meitat en termes percentuals, concretament el 27 % l'any 1930. Així mateix, malgrat la puixança de la ciutat de Barcelona, l'ordenació territorial de la Catalunya-ciutat, iniciada per la Mancomunitat i establerta per la Generalitat, prenia com a base els mercats agraris i els pagesos eren fonamentals en la majoria de districtes electorals. No cal dir, doncs, que la política agrària i els conflictes entre propietaris i pagesos polaritzarien la vida social i política del país fins als anys trenta.

La crisi agrària a cavall dels segles XIX i XX va posar, arreu i també a casa nostra, la qüestió agrària a l'agenda política i va desfermar un conflicte social punyent. L'associacionisme agrari català, sindical, cooperatiu o mutualista, era força atapeït i plural. Hi sorgiren i convisqueren sindicats de tota mena, rabassaires i confederals (de la CNT), sense oblidar-nos dels catòlics. El cooperativisme tingué un origen popular i esdevingué, posteriorment, interclassista amb els propietaris remenant les cireres (més aviat el raïm) a través d'un sistema censatari en què la igualtat del vot dels socis —factor distintiu del cooperativisme popular— era bandejada en favor d'un repartiment de vots lligat a l'aportació econòmica de cada soci.

La conflictivitat agrària viurà el seu moment àlgid tot just en el moment d'un més gran protagonisme de la Mancomunitat a partir d'assumir diverses competències i recursos provinents de les diputacions provincials. L'anomenat «trienni bolxevic» (1918-1920) tocarà de sang el camp català. Només cal recordar l'assassinat el març de 1918 a Valls de Josep Caylà, fundador del Sindicat Agrícola —que aplegava els propietaris— i director del Banc de Valls, i, l'any següent, de Joan Nin, president de l'Associació de Propietaris del Vendrell.

La Mancomunitat serà impulsada pel catalanisme conservador, d'arrel catòlica, hegemnitzat per la Lliga Regionalista amb una voluntat política clara d'apostar per la modernització econòmica (de Catalunya i d'Espanya) i de superar el conflicte social a través del creixement econòmic i de les entitats associatives interclassistes beneïdes per l'Església. En aquest sentit, la modernització del sector agrari anirà lligada a l'augment de la productivitat, a través de la millora de les tècniques agrícoles i ramaderes i el foment del cooperativisme.

LA MODERNITZACIÓ I LA MODERNITAT DEL SECTOR AGRARI

La Mancomunitat va encarregar a l'enginyer agrònom Josep M. Valls, que era el director de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, un informe sobre el que havia de fer la institució per a millorar l'agricultura catalana. L'abril de 1916, Valls va fer públic el seu informe tot seguint la tasca realitzada per la Diputació de Barcelona i afegint-hi, com a novetat, la creació d'uns serveis tècnics. Val la pena esmentar els nou punts programàtics defensats per Josep M. Valls:

1) Ampliació de l'Escola Superior d'Agricultura tot convertint-la en una veritable Facultat d'Agricultura.

2) Creació, dins de l'Escola Superior d'Agricultura, d'una escola semblant a l'Elemental del Treball, els estudis de la qual fossin d'uns dos anys de durada, eminentment pràctics i destinats als fills de propietaris que, sense voler exercir la carrera, necessitaven coneixements suficients per a explotar racionalment llurs finques, i també als fills dels grans arrendataris, majordoms, etc., que considerava que «cada dia són més escassos i necessaris».

3) Ampliació i especialització dels cursos breus de difusió agrícola, que ja s'havien començat a impartir, fent-los extensius a totes les comarques i subratllant el seu caràcter eminentment pràctic.

4) Establiment de camps experimentals pràctics en comarques diferents i en conreus diversos, amb voluntat d'especialització i d'aplicació ràpida i fidel dels ensenyaments donats en els cursos.

5) Creació de l'ensenyament agrícola elemental, començant per ensenyar als mestres la matèria que després haurien d'ensenyar als seus alumnes.

6) Edició de publicacions de caràcter agrícola, des de les més selectes, que es podrien donar com una branca de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, fins a les d'aplicació i vulgarització de coneixements, tan necessaris per al públic.

7) Organització d'un seguit de concursos anuals sobre maquinària agrícola, bestiar, indústries agrícoles..., que proposava de celebrar cada any en una província diferent i que creia que contribuirien ràpidament i poderosa a la renovació i perfeccionament del sector agrari català.

8) Creació d'un Servei Tècnic de Millores Agrícoles, així com d'un altre Servei Tècnic d'Hidràulica Agrícola, destinats a fomentar i ajudar totes aquelles obres que, malgrat ser d'interès particular, tinguessin aspectes d'interès públic que justificassin un suport de l'Administració pública. Posava com a exemples les cooperatives de producció, els petits i grans estanys i aprofitaments riberencs i de muntanya.

9) Organització i creació del Departament General d'Agricultura de Catalunya, que tindria sota la seva direcció tots els serveis esmentats.

La Mancomunitat va apostar seriosament per les polítiques públiques en l'àmbit agrari, les quals es resumien en dues vessants: la formativa (tant d'enginyers com de perits) de l'Escola Superior d'Agricultura i la difusora, amb la creació d'uns serveis tècnics. En aquest sentit cal entendre la creació l'any 1918 d'una Conselleria d'Agricultura i Serveis Forestals (el Govern espanyol no en tenia, ja que estaven subsumides en el Ministeri de Foment) i d'una partida pròpia en el pressupost, tot i que mai no va superar el tres per cent en les diverses liquidacions dels exercicis pressupostaris entre 1919 i 1925, amb una mitjana de mig milió de pessetes (3.000 euros). Tot amb tot, caldria afegir els diners destinats al crèdit agrícola (757.250 pessetes), que representaven el 17,6 % del total de la Caixa de Crèdit Comunal. Convé subratllar que l'accés als crèdits era tan sols per a les cooperatives i les associacions agràries i no per a particulars. Tot plegat, van acollir una desena de cooperatives, entre les quals les de Sant Isidre de Lleida, la de l'Espluga de Francolí i la de Vila-rodona sumaven les dues terceres parts amb 480.000 pessetes.

La vida de la Mancomunitat va ser curta i migrada en recursos i competències. Tanmateix, ens ha deixat una pila d'informes, projectes i debats recollits en les publicacions oficials i les revistes especialitzades. La Lliga defensà la modernització productiva i la generació de la riquesa, mentre que els republicans catalanistes posaren l'accent en la redistribució de les rendes en favor dels pagesos i, molt especialment, en la millora dels contractes de conreu i l'accés a la propietat de la terra conreada. Emili Galceran, prohoms de la Lliga, i el republicà Pere Mias es disputaven l'escó de diputat provincial pel districte de les Borges Blanques i deixaven ben palès l'antagonisme ideològic amb motiu del projecte de creació del Crèdit Agrícola de Catalunya. El foment del cooperativisme interclassista no era

una opció tècnica o neutra, sinó profundament ideològica, tal com ho explica Emili Galceran:

El sindicat agrícola és el sindicat mixt per excel·lència, en ell col·laboren i conviuen propietaris, parcers i obrers. Demés, no és exclusivament com suposa la gent que no observa, una societat cooperativa per a comprar barat i vendre car. Junt amb aquesta característica innegable de la societat cooperativa, presenta altres característiques sens dubte més importants i de major eficàcia social. És un element poderosíssim de concòrdia, de resistència social, és una agrupació essencialment conservadora, en el sentit noble de la paraula, és l'únic mitjà per a donar desenrotllament a totes les formes de previsió i mutualitat, les quals, en els fons, no són més que institucions conservadores. Per això, des del punt de mira polític i econòmic, resulta més pràctic afavorir i afermar i assegurar la vida dels Sindicats que no fer una llei afavorint la parcel·lació.

Pere Mias, conseller d'Agricultura de la Mancomunitat i, posteriorment, de la Generalitat de Catalunya, subratlla la necessitat d'intervenció pública per a redistribuir les rendes, allò que es coneixerà com a reforma agrària:

Ultra de les raons de conveniència abans exposades, concorren les de caràcter social que apareixen amb el transcurs del temps. No pot desconèixer que l'Estat i les Corporacions populars han de prendre les mesures necessàries per a portar a realització una repartició més igual de les riqueses, sense lesionar els principis de justícia ni perjudicar la riquesa en general, i en aquest ordre d'idees estan en el deure autoritats i corporacions que vetllem pel bé públic de proporcionar als desheretats de la fortuna els mitjans indispensables per a enlairar-se en la seva situació social.

L'ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA (1912-1924)

L'actuació de l'Estat en la formació agrària a Catalunya s'havia focalitzat de manera prioritària en la creació de granges experimentals i estacions enològiques (a Vilafranca i Reus). Per la seva banda, la Diputació de Barcelona va crear l'any 1890 l'Escola de Perits Agrícoles, transformada quatre anys després en Escola de Perits i Capatassos Agrícoles i, l'any 1898, en Escola Provincial d'Agricultura, amb l'objectiu d'un ensenyament integral que aplegués els coneixements científics i pràctics.

A diferència de les escoles de formació de l'Estat, l'objectiu de la Diputació de Barcelona no era fornir funcionaris a les administracions públiques, sinó professionalitzar les explotacions agràries. La gran majoria dels dos-cents alumnes formats a l'Escola Provincial d'Agricultura entre 1894 i 1910 van dedicar-se a treballar a les explotacions pròpies o bé com a administradors de finques d'altri.

L'any 1912, Enric Prat de la Riba, en qualitat de president de la Diputació de Barcelona, canvià el nom i l'orientació de l'Escola Provincial d'Agricultura. A la

memòria justificativa de la creació de l'Escola Superior d'Agricultura (ESA), el 1911, es feia esment de la importància del sector agrari i de la necessitat d'una formació de qualitat, amb professorat ben retribuït i mitjans adequats:

Es necessari, per complir degudament les necessitats de la regió més poblada d'Espanya, el crear una escola Superior d'Agricultura montada á la moderna, ab professorat ben retribuït, ab medis de treball abundants y que en res desdigni de nostres brillants escoles d'Enginyers, d'Arquitectes, d'Indústries etc. que manté aquesta Diputació. Una escola que ab pletora de sava, nodreixi y desenrotlli l'arbre de la nostra agricultura, de l'agricultura que tothom considera avuy la base mes sólida de la riquesa d'un país.

Prat de la Riba encarregà a Manuel Raventós tirar endavant la nova singladura de l'Escola Superior d'Agricultura. L'Escola quedà inicialment aixoplugada per l'Escola Industrial a l'antiga fàbrica de can Batlló del carrer del Comte d'Urgell de Barcelona. Raventós va fer neteja entre el professorat i, prenent Bèlgica com a model, va establir una triple oferta educativa: un grau de tècnic agrícola de dos anys (perits), un grau d'enginyer agrícola de quatre anys (enginyers agrònoms) i un grau de professor en agricultura amb la realització de la tesi doctoral (doctors). Cap alumne assolirà el grau màxim i la baixa matrícula serà estimulada amb beques establertes per la Mancomunitat.

La consolidació de l'ESA vingué de la mà de Josep M. Valls, director general d'Agricultura, nomenat director l'any 1915. Valls introduí els cursos breus d'especialització, que duraven una o dues setmanes amb tres hores diàries de formació, subvencionats pels ajuntaments, les diputacions i la mateixa Mancomunitat. Els cursets tenien una edició impresa i la darrera lliçó estava destinada al foment de l'associacionisme agrari i, concretament, dels sindicats agrícoles. Durant els anys 1915 a 1917 es van impartir quaranta-set cursets amb l'assistència de 7.744 alumnes. A partir de 1917, els Serveis Tècnics d'Agricultura es van fer càrrec de l'organització d'aquests cursets amb el mateix professorat. En el període 1915-1919 van obtenir el títol d'enginyers agrícoles setze alumnes i vuit el de tècnics agrícoles.

L'any 1918, l'ESA va ser traspasada a la Mancomunitat i el 1920 en fou nomenat director Carles Pi i Sunyer. El claustre docent estava format per quinze professors, que cobraven 3.000 pessetes anuals, i cinc preparadors, responsables de les pràctiques de laboratori i de camp. Pi i Sunyer maldà per l'excel·lència i volgué convertir l'ESA en un centre científic de primer ordre, per a la qual cosa calien finques i granges experimentals pròpies destinades a la recerca. D'aquí va sortir l'operació de compra de la torre Marimon, a Caldes de Montbui, que no va acabar de quallar fins a l'any 1923. En el període 1919-1924, la mitjana anual de matricu-

lacions fou d'uns quinze alumnes i el total de titulats, trenta enginyers i deu tècnics agrícoles.

La Mancomunitat va dotar els enginyers de diverses beques d'estudi per a fer estades a l'estranger, concretament a França, Bèlgica, Itàlia, els Estats Units i el Canadà, les quals foren molt profitoses. L'ESA va editar una col·lecció de llibres de recerca (*Arxius*) i va endegar la realització de la carta (mapa) agronòmica de Catalunya, un projecte molt ambiciós que va quedar inconclús. Així mateix, no va arribar a quallar l'Escola Superior de Zootècnia esperonada pel veterinari i professor de l'escola Pere Màrtir Rossell i Vilar. Val la pena subratllar els cursos científics monogràfics amb professors estrangers visitants i la creació de la Secció d'Ensenyament Postal Agrícola, en què els tècnics cobraven per resposta tramesa.

Malgrat la bona acollida inicial del pronunciament militar del general Miguel Primo de Rivera per part de la Lliga i del president de la Mancomunitat, la dictadura tallaria els aires renovadors del catalanisme i l'empenta modernitzadora de la Mancomunitat. El nou Consell Permanent de la Mancomunitat destituí el belga Georges Dwelshauvers, director del laboratori de psicologia experimental. La carta de suport signada per diverses persones vinculades a la institució fou l'excusa per a fer net i, molt concretament, a l'ESA, a la qual només romandrien cinc professors, i als Serveis Tècnics Agraris, amb cinc persones més. La majoria dels expulsats es retrobarien amb els seus alumnes a l'Ateneu Polytechnicum, dirigit per Rafael Campalans. Anys després, amb l'adveniment de la Segona República, l'ESA, dirigida per Rossell i Vilar, convalidaria els estudis dels estudiants formats al Polytechnicum.

ELS SERVEIS TÈCNICS D'AGRICULTURA

L'any 1917, Josep M. Valls, tot seguint el programa exposat, va crear els Serveis Tècnics Agraris estructurats en diverses seccions que s'anirien posant en funcionament amb el pas del temps, com ara: el servei de viticultura i enologia (1918), el servei de terra camps (1918), el servei d'arbres fruiters (1918), el servei de ramaderia (1919), l'acció social agrària (1919), l'Institut de Mecànica Aplicada Agrícola (1920) i el servei forestal (1920).

Els Serveis Tècnics Agraris van tenir cura de l'organització dels cursos breus i de tot un seguit de conferències monogràfiques amb milers d'assistents. Les campanyes de poda de la vinya i l'olivera van registrar una acollida extraordinària: de 1918 a 1923, trenta mil pagesos van participar en campanyes de poda de l'olivera. D'altra banda, els tècnics de la Mancomunitat, mitjançant convenis, van dirigir la vinificació de diversos cellers cooperatius. Així mateix, van tenir força ressò els concursos de bestiar i de tractors. Tot amb tot, el més destacat va ser la posada en funcionament de trenta-quatre camps experimentals, vuit dels quals dedicats a la

viticultura, en què es feia un seguiment cinematogràfic per a il·lustrar les conferències.

Menció a banda mereix la tasca desenvolupada per l'Acció Social Agrària dirigida per Josep M. Rendé, pioner del cooperativisme interclassista, amb el lema «Germanor, Benestar i Riquesa». L'activitat de l'Acció Social Agrària va ser més d'intensificació del cooperativisme agrari que no pas d'extensió. La forma per a assegurar la solidesa dels sindicats agraris que fomentava Rendé era la constitució dins de cada entitat d'una caixa de crèdit rural; s'avançava d'aquesta manera al projecte de crèdit rural que tenia previst establir la Mancomunitat. Rendé explicava, en les conferències que donava per a promoure les caixes rurals, que en uns moments de crisi mundial era difícil obtenir crèdits, per això els sindicats agrícoles havien de formar caixes rurals a fi de tenir el capital necessari per a atendre les operacions que portaven a terme.

Rendé i, en menor mesura, Valeri Serra i Boldú, folklorista notori i oficial de la Secretaria dels Serveis Tècnics d'Agricultura, van participar en una setantena de conferències arreu del país entre 1920 i 1922 amb un total de 12.000 assistents. L'experiència de Rendé en la creació de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà el va dur a dibuixar un mapa de federacions comarcals que, en bona mesura, s'assemblava molt a la divisió comarcal de 1936. L'arquitecte vallenc Cèsar Martínel·l col·laborà estretament amb la Mancomunitat en el disseny dels trulls d'oli i els cellers cooperatius, les famoses «catedrals del vi» enlairades pels propietaris.

ELS HOMES DE LA MANCOMUNITAT

Enric Prat de la Riba no va dubtar ni un moment a posar al capdavant de l'àmbit agrari un prohoms de la Lliga Regionalista de la seva confiança total i absoluta: el totpoderós propietari Manuel Raventós i Domènech, de can Codorniu. Raventós era un home de profundes conviccions religioses. L'any 1896 escrivia: «Oh, si en lloc de treballar pel negoci pogué treballar directament per la vostra glòria. Jesús meu, amb quanta major fe ho faria! Mes no sóc digne de tan enlaira't lloc, el meu lloc d'honor és el negoci. Aquest és el caire del vostre servei que m'haveu encomanat.» Raventós era el líder indiscutible del catalanisme conservador al camp català. Havia presidit la Federació Agrícola Catalano-Balear (1903-1904), el gran *lobby* del sector que havia impulsat la Llei de sindicats agrícoles de 1906. L'any 1907 va ser elegit diputat a Corts pel districte de Valls-Montblanc en la candidatura de Solidaritat Catalana. Quan Prat de la Riba el va nomenar l'any 1912 director de la nouada Escola Superior d'Agricultura —coneguda com «l'escola dels hereus»—, feia quatre anys que presidia l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la joia de la corona dels propietaris agrícoles, la gran patronal del país. Raventós no va deixar mai els negocis familiars i mentre era director de l'ESA, l'any 1914, va adquirir

3.200 hectàrees de terres ermes a Raimat i les convertí en un cas únic de colonització agrària a l'Europa del segle xx. Avui, amb 1.700 hectàrees, és el cultiu de vinya més gran d'Europa d'un sol propietari.

A Manuel Raventós, el va succeir en la direcció de l'Escola Superior d'Agricultura Josep M. Valls, enginyer agrònom i hisendat, amb un perfil més tècnic que el duria a compaginar la direcció de l'Escola amb la direcció dels Serveis Tècnics d'Agricultura creats l'any 1917 per la Mancomunitat. Tot amb tot, Valls i Raventós palesen el lideratge dels propietaris catalans en la política agrària impulsada per la Mancomunitat

El primer conseller d'Agricultura que va tenir la Mancomunitat de Catalunya a partir de 1918 va ser Josep Mestres i Miquel (1868-1949), diputat pel districte de Valls-Montblanc. Representant de la Unió Federal Nacionalista Republicana, va ser membre de tres consells permanents de la Mancomunitat, des de la seva creació fins a 1919, any en què, a causa de les diferències sorgides entre el Partit Republicà Català, del qual era membre, i la Lliga Regionalista per la qüestió de les eleccions a la Diputació de Tarragona, va deixar d'assistir a les sessions del Consell Permanent: el pacte entre republicans i regionalistes per tirar endavant la Mancomunitat havia quedat trencat. Entre 1913 i 1918 va ser president de la Diputació de Tarragona, però, ja abans, va tenir una àmplia actuació en relació amb l'agricultura. L'any 1911 va organitzar una càtedra ambulat d'Agricultura per difondre entre els pagesos els coneixements agrícoles moderns. Propietari, metge i director de la revista *Tarragona Agrícola*, quan es produí el cop d'estat del general Primo de Rivera l'any 1923, fou destituït del càrrec de degà del Col·legi Oficial de Metges de Tarragona.

El segon i darrer conseller d'Agricultura que va tenir la Mancomunitat va ser Pere Mias i Codina (1880-1941), diputat pel districte de Lleida-les Borges Blanques. Fundador de la Joventut Republicana de Lleida, era propietari rural de les Borges Blanques i va tenir una actuació destacada en relació amb l'agricultura a les comarques de Ponent. Entre altres coses, impulsà les obres reclamades amb el canal d'Urgell i fou membre de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre. Pere Mias va ser també director general i conseller d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya. La repetició en el càrrec d'una mateixa persona en aquestes dues etapes és una prova d'un cert grau de continuïtat que en part hi va haver entre la política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya.

L'Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics Agraris van crear un cos de funcionaris públics identificats amb el projecte renovador de la Mancomunitat des d'un catalanisme plural, que aplegava des de catòlics i conservadors com el folklorista Valeri Serra i Boldú (1874-1938), deixeble de mossèn Cinto Verdaguer, fins al socialista Rafael Campalans (alhora director de l'Escola del Treball), passant pels republicans Carles Pi i Sunyer (1888-1971) i Claudi Ametlla (1883-1968). Pi i Sunyer era enginyer industrial i començà ben aviat com a professor de mecànica

agrícola, topografia i construccions rurals. L'any 1920 seria nomenat director fins a la seva destitució l'any 1924. Convé recordar que l'autor de la reputada obra *L'aptitud econòmica de Catalunya* (1927-1929) tornaria a exercir de professor a l'Escola Superior d'Agricultura durant els anys trenta compaginant la docència amb la seva intensa activitat política com a diputat, president d'ERC i alcalde de Barcelona. Claudi Ametlla compaginà el seu càrrec de secretari de l'Escola Superior d'Agricultura de 1915 a 1924 amb la seva activitat política i periodística dins del republicanisme nacionalista d'esquerres. Tanmateix, Ametlla palesà en les seves memòries una incomprensió absoluta del conflicte social al camp.

Josep M. Rendé i Ventosa (1877-1925) esdevingué l'apòstol del cooperativisme català, al qual es dedicà en cos i ànima fins a la seva mort prematura l'any 1925. Nascut a l'Espluga de Francolí en una família de propietaris benestants, fou l'impulsor del catalanisme, de la Caixa Agrícola Rural de Préstecs i Estalvis i del Sindicat Agrícola de la seva vila. L'any 1916 fou el president fundador de la poderosa Federació Agrícola de la Conca de Barberà, amb vint-i-cinc sindicats i quinze cellers cooperatius. Tanmateix, els republicans socialistes de Barberà de la Conca el van privar del seu escó de diputat en les eleccions de 1919. Rendé fou nomenat cap de l'Acció Social Agrària amb la missió d'estendre el cooperativisme interclassista arreu del país. Articulista prolífic, dirigí la pàgina agrícola del diari *La Publicitat* i publicà *La psicologia dels nostres pagesos* (afusellat a bastament per Josep Pla), *Organització i guiatge dels cellers cooperatius* i *Pla d'acció social agrària de Catalunya*.

Pere Màrtir Rossell i Vilar (1883-1933), fill d'una família de traginers olotina, va estudiar veterinària a la Universitat de Saragossa. Des de ben jove, va fer costat al nacionalisme català més radical. La seva participació en els fets de la Setmana Tràgica el va dur a refugiar-se una temporada a Tolosa de Llenguadoc. Malgrat això, l'any següent aconseguia aprovar les oposicions d'inspectors d'higiene pecuària i sanitat veterinària i obtenia plaça a Puigcerdà. L'any 1913 s'incorporà com a professor a l'Escola Superior d'Agricultura, on ocupà la càtedra de Zootècnia fins al 1924. En paral·lel a aquesta activitat docent, s'integrà a diversos serveis de la Mancomunitat: els de Ramaderia, els de Patologia Animal i els d'Ensenyament Agrícola Postal, i arribà a dirigir-los tots tres. Des d'aquests serveis, multiplicà els cursos i les conferències de perfeccionament de cria i alimentació del bestiar arreu de Catalunya, amb una atenció especial a les races autòctones, organitzà nombrosos concursos de bestiar i impulsà les publicacions divulgatives. Al mateix temps, el 1919 fou nomenat conservador del Parc Zoològic de Barcelona.

Seguidor de Francesc Macià, el 1919 participà en la fundació de la Federació Democràtica Nacionalista i els anys següents intervingué en diversos actes polítics d'aquesta agrupació. El 1922 féu costat a Macià en la formació d'Estat Català i en la defensa d'una via insurreccional per al nacionalisme radical. En aquest sentit,

col·laborà als setmanaris *La Tralla* i *L'Estat Català*. Amb tot, algunes discrepàncies amb Macià el dugueren a separar-se'n entorn de 1923.

Un dels elements més distintius de la trajectòria de Rossell i Vilar fou la seva singular proposta ideològica, que desenvolupà a partir de diversos escrits i, molt especialment, en el seu llibre titulat *La raça*, publicat l'any 1930. Per a Rossell, la base constitutiva de la nació no està principalment en la llengua o la cultura, sinó en la raça, un concepte que intentà presentar amb coneixements extrets del seu bagatge científic. Per a ell, la raça tenia un cert component físic, producte de l'adaptació d'una comunitat humana a un territori, però la seva veritable essència era la formació d'una mentalitat específica, a través de processos de molt llarga durada. Rossell i Vilar va defensar, amb tots els ets i uts, la puresa racial i el rebuig del mestissatge. En aquest sentit, es mostrà particularment bel·ligerant amb els immigrants establerts a Catalunya procedents dels països de matriu castellana, als quals considerava racialment vencedors i de qui censurava l'escassa vocació d'integració, el seu fort impacte desnacionalitzador, però també el seu extremisme polític —que al seu parer no tenien en els països d'origen— que els duia a convertir-se en un factor de desestabilització permanent de l'ordre públic i de les incipients institucions d'autogovern. Rossell i Vilar no es mossegà la llengua i defensà que l'ordre públic dels catalans estigués només en mans d'aquells a qui definia com a membres de la raça catalana, i encara reforçats pel poble armat, juntament amb l'exclusió explícita d'aquests llocs dels immigrants de procedència castellana.

Depurat dels seus càrrecs a la Mancomunitat, Rossell i Vilar mantingué la plaça de conservador del Parc Zoològic barceloní, del qual seria nomenat director a la fi de la dictadura. Amb l'adveniment de la República, va reconciliar-se amb Macià, que el va nomenar director de l'Escola Superior d'Agricultura i el va fer seure al Parlament de Catalunya. Tot amb tot, el juliol de 1933, a l'edat de cinquanta anys, una icterícia hepàtica el va dur a la tomba. El president Macià no va dubtar a presidir els funerals del científic i polític més pregon del racisme a casa nostra.

NOTA BIOGRÀFICA

Andreu Mayayo i Artal (Samper de Calanda, Terol, 1959) és catedràtic d'Història Contemporània, vicedegà de la Facultat de Geografia i Història i membre del Centre d'Estudis Històrics Internacionals - Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona. Format acadèmicament a les universitats de Tarragona, Barcelona i Bolonya, les línies de recerca que ha desenvolupat s'han orientat a la història local, el món rural, els moviments socials —sindicals i polítics— i, darrerament, a la transició democràtica espanyola. És autor dels llibres: *La Conca de Barberà: de la crisi agrària a la guerra civil* (1986), *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya* (1995), *La ruptura catalana. Les eleccions del 15 de juny del 1977* (2002), *La veu del PSUC, Josep Solé Barberà, advocat*

(2007) i *Economía franquista y corrupción. Para no economistas, ni franquistas* (2010). És director de la revista *Segle XX. Revista Catalana d'Història* i membre dels consells editorials de *L'Avenç* i *Sàpiens*. Així mateix, ha ocupat diferents càrrecs de direcció política dins el PSUC i ICV, i l'alcaldia de Montblanc en els anys noranta del segle passat. És col·laborador habitual en les tertúlies de RAC1, Catalunya Ràdio, Ràdio-4 i Vespre-2 (TVE).